

Na razmeđu ateizma i kršćanske vjere

Teološki pogled na misao Alberta Camusa

Ivica Raguž*

Sažetak

Članak pruža kratki teološki pogled na misao Alberta Camusa prigodom pedesete obljetnice njegove smrti. U središtu promišljanja je Camusov ateizam i njegovo poimanje kršćanstva. U prvom se dijelu tumači apsurdna misao pod vidom slobode. Uočavaju se dodirne točke, ali i razlike između kršćanskoga i Camusova shvaćanja slobode. Drugi dio članka prikazuje »pobunjenog čovjeka«, a treći čovjeka ljubavi, odnosno čovjeka angažiranoga u svijetu kako ga vidi Camus. Ponovno se mogu uočiti velike sličnosti s kršćanskom vjerom. Štoviše, Camusova promišljanja mogu pripomoći da kršćani otkriju ono što je kod njih samih nerijetko zaboravljeno, a što je bit same vjere: ljubav prema svijetu i bližnjemu, milost, suosjećanje. Ipak, Camusova kritika kršćanstva ne pogada samo kršćanstvo, nego njegovu iskrivljenu sliku. Pritom i on sam ne uspijeva uvidjeti duboko značenje drugih kršćanskih istina i njihov pozitivan naboj za djelovanje u svijetu za svijet: vjere u Boga, uskrsnuća.

Ključne riječi: Albert Camus, apsurd, sloboda, pobuna, ljubav, ateizam, kršćanstvo

Uvod

Ove godine slavi se 50. obljetnica smrti jednoga od najvećih književnika prošloga stoljeća Alberta Camusa, čiji je život, rekli bismo, sasvim »apsurdno« završio — jednom apsurdnom automobilskom nesrećom. O Camusu se može progovoriti na različite načine: književno–teorijski, filozofski ili dramsko–teorijski. O tomu u ovom članku neće biti govora jer njegov autor premalo poznaje Camusov cjelokupni opus da bi mogao progovoriti o tim vrlo zanimljivim i važnim temama. Stoga je naš pristup mnogo ograničeniji i time skromniji. Pokušali bismo o njegovu djelu progovoriti teološki, odnosno pružiti kratak teološki pogled na Camusovu misao. Time bismo istaknuli samo ono što bi u njegovoj misli, odnosno u njegovu »ateiz-

* Doc. dr. sc. Ivica Raguž, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Adresa: Petra Preradovića 17, p. p. 54, 31 400 Đakovo, Hrvatska.
E-pošta: ivica.raguz@os.htnet.hr

mu« bilo relevantno za teološku misao i kršćansku vjeru. Dakako, ukazat ćemo i na ono po čemu se kršćanska vjera razlikuje od Camusa. Riječ je o njezinim određenim vidovima koje je on sam naznačio u svojim djelima, ali koji su ipak ostali iznad dosega njegove misli. Ovo izlaganje strukturirat ćemo u tri dijela prema tri- ma Camusovim rečenicama, u kojima se očituje njegova misao i njezina teološka relevantnost.

1. Znati može li se živjeti bez poziva jest sve što me zanima.»¹

O slobodi apsurdnoga

Navedenu rečenicu susrećemo u djelu »Mit o Sizifu«. Camus svojim razmatranjima u njemu sažima svoju misao apsurdna, misao koja je postala poznata po romanu »Stranac«. Kako tumačiti tu njegovu misao? Što zapravo označava apsurd? Uglavnom se uvriježila interpretacija da Camus u »Strancu« zastupa radikalni nihilizam, besmisao i indiferentizam te time samo izriče duhovno stanje modernoga čovjeka. No stvari su ipak nešto drukčije. Ako »Stranca« i njegova druga djela, napose »Mit o Sizifu«, čitamo malo pozornije, tada ćemo moći uočiti da ono što se provlači u cijelom tekstu kao misao vodilja jest sloboda. Camusova misao apsurdna nije ništa drugo doli drugi izraz za obranu čovjekove slobode. Apsurd pretpostavlja procjep, jaz između čovjeka i svijeta.² Riječ je o jazu koji je nezacijeljen i nikada ne može biti prevladan. Kad bi svijet bio smislen, čovjek bi bio ograničen, jer smisao za Camusa uvijek označava ograničenje, dovršenje prema kojemu se čovjekova sloboda mora ravnati. Smisao je tako uperen protiv života, čini čovjeka pasivnim, podređenim, oduzima mu slobodu: »Zbijam svoj život. Postupam poput tolikih službenika srca koji izazivlju u meni samo gađenje i koji i ne rade ništa drugo (to mi je sad posve jasno) nego uzimlju ozbiljno čovjekovu slobodu.«³ U tom smislu Camus je veliki kritičar svih ideologija, nacionalsocijalizma i kasnije komunizma, jer sve ideologije žrtvuju slobodu smislu. Nadalje, smisao je također ono što Camus naziva žrtvovanjem čovjeka povijesti, a pod poviješću misli na čovjekove ideje, povijesne sustave gdje je on opet ugrožen u svojoj slobodi. Stoga jedino apsurd daje čovjeku da živi, omogućuje mu akciju i djelovanje:

Prije se radilo o tome da znamo mora li život imati smisla da bi bio proživljen. Ovdje se, dapače, pokazuje da će on utoliko bolje biti proživljen ukoliko ne bude imao smisla. (...) Živjeti, to znači urediti da apsurd živi. (...) Jedina sloboda koju poznajem to je sloboda duha i akcije. Ako apsurd dakle, poništava sve moje izgleda na vječnu slobodu, on mi, naprotiv, vraća i uzdiže moju slobodu akcije.⁴

1 *Mit o Sizifu*, u: Odabrana djela 5, Zora — GZH, Zagreb, 1976, str. 55.

2 Usp. isto, str. 48–49.

3 Isto, str. 53–54.

4 Isto, str. 50, 52.

Apsurd tako podrazumijeva življenje života u punini slobode, bez zaprjeka smisla. On podrazumijeva sljedeće:

- a) Sloboda kvantitete protiv kvalitete. Primjer toga za Camusa je Don Juan, nasuprot svecu koji želi kvalitetu te time zarobljava život. On juri za ženama ne zato da bi ih iskorištavao, nego zato što ritam života ne može zaustaviti na jednoj ženi:

On isto tako dobro zna da se oni koje velika ljubav udaljava od svakog osobna života možda obogaćuju, ali da istodobno osiromašuju one koje je odabrala njihova ljubav. Majka ili strastveno zaljubljena žena neophodno moraju biti tvrdokorna srca jer se odvratio od svijeta. Samo jedan osjećaj, samo jedno biće, samo jedno lice, a sve je drugo uništeno. Druga vrsta ljubavi pokreće Don Juana, i ona oslobađa. Ona donosi sva moguća lica svijeta i njezini treptaji potječu iz svjesnosti vlastite prolaznosti.⁵

Apsurdni čovjek na taj način ljubi »raznovrsnost.«⁶ On tako želi živjeti slobodu.

- b) Sloboda života u sadašnjici protiv života u budućnosti, u kojoj se kreće logika smisla. Ne žrtvuje se čovjeka sutrašnjici, nego se živi ovdje i sada: »Sadašnjica i slijed sadašnjica pred stalno svjesnom dušom, to je ideal apsurdna čovjeka.«⁷ U tom smislu ni Don Juan ne želi imati žene, skupljati ih, jer bi time živio u prošlosti, odijelio bi se od vremena: »Vrijeme ide s njim. Apsurdni je čovjek onaj koji se ne odjeljuje od vremena. Don Juan ne misli skupljati zbirku žena.«⁸
- c) Apsurdan je čovjek također i protiv samoubojstva, jer je to bijeg od života, sprječavanje da se događa život, da se ostvaruje sloboda. Apsurdan je čovjek za kojega je »stvorenje domovina«⁹, zato on odbacuje samoubojstvo.¹⁰ Stoga Sizif, koji je za Camusa simbol apsurdnoga čovjeka, nije rezignirani čovjek; njega treba »zamisliti sretnim«¹¹, njime sudbina ne vlada.

Apsurdan je čovjek također i čovjek pobune, pobune koja »ušutkuje sve kumire«.¹² No idejom pobunjenoga čovjeka otvara se nova misao u djelu Alberta Camusa. Prije nego što se njome pozabavimo, kratko ćemo se osvrnuti na do sada rečeno. Kako smo mogli vidjeti, Camusova ideja apsurdna zapravo je ideja i filozofija slobode, tako da se Mersaulta u »Strancu« treba promatrati zapravo kao naj-slobodnijega čovjeka, kao dobrohotnu osobu. Tako ga uostalom shvaća i sam Camus: »Kritičar o *Strancu*. Ravnodušnost, kažu oni. Riječ ne valja. Bilo bi bolje do-

5 *Isto*, str. 69. Navedena promišljanja o ljubavi izvrsno upozoravaju na njezinu opasnost, njezin egoizam, opsjednutost drugim i gušenje slobode drugoga, što se u ljubavi nerijetko događa.

6 *Isto*, str. 106.

7 *Isto*, str. 57.

8 *Isto*, 68.

9 *Isto*, str. 80.

10 *Isto*, str. 51.

11 *Isto*, str. 114.

12 *Isto*, str. 114.

brohotnost.«¹³ S teološkoga gledišta čovjekova sloboda je ono što se u ovom svijetu ničim ne može izreći. Svijet je uvijek manji od čovjekove slobode, sve je manje od njegove slobode ukoliko je on »stvoren na sliku i priliku Božju«. Augustin tumači biblijsko izvješće o stvaranju čovjeka, prema kojemu je svako biće stvoreno u svojoj vrsti, a samo čovjek nije, kao izričaj najdublje čovjekova dostojanstva: jedini je čovjek onaj koji je u svojoj slobodi nesvediv na svoju vrstu, na društvo, na svijet.¹⁴ Tu se jasno očituju dodirne točke između kršćanskoga i Camusova poimanja čovjekove slobode, koje je izrečeno provokativnim idejama nihilizma i besmisla. Isto tako apsurd, kao ideja slobode, izriče Camusovu vjernost zemlji (utjecaj Nietzschea). Čovjek ne treba živjeti za sutra, za buduće, čime bi zanemario sadašnje, konkretnu stvarnost. A kršćanska vjera ne čini također ništa drugo nego poziva čovjeka da svoju slobodu živi u ljubavi, u ljubavi prema svijetu i bližnjemu. Svojim apsurdnim čovjekom Camus predstavlja silno upozorenje kršćanskoj vjeri koja lako može zapostaviti čovjekovu slobodu u ime sustava, u ime odnosa prema Bogu i Crkvi.

Unatoč ovim dodirnim točkama između kršćanskoga i Camusova poimanja slobode, ostaju bitne razlike. Naime postavlja se pitanje izvorišta i utemeljenja slobode. Filozofsko–teološki gledano, sloboda se može utemeljiti samo u drugoj slobodi. Camus je bio na tomu tragu, ali nije mogao prihvatiti »hijerarhijsku misao«¹⁵, utemeljenje u Bogu, budući da mu se ona činila i dalje ugrožavajućom za slobodu. No upravo ta nesposobnost za utemeljenje slobode u *drugomu*, u Bogu, jedan je ključnih razloga njegovih promišljanja o Don Juanu. Kako sloboda nije utemeljena u drugomu, druga me sloboda ne može ispuniti i ostaje nešto izvan mene, tako da Don Juanu ne preostaje ništa drugo doli lutanja ovim svijetom, od jedne ljubavi do druge¹⁶. I Mersault i Clamence također nisu sposobni ljubiti,¹⁷ jer ljubav zahtijeva misao darovane slobode, slobode koja prima i daruje sebe drugoj slobodi. Vidjet ćemo da će i u drugom, tzv. razdoblju ljubavi (Kuga), Camus i dalje ostati zatvoren ideji utemeljenja i počivanja jedne slobode u drugoj, jer će ljubav biti shvaćena samo kao sebedarje, a ne kao ljubljenost, zazvanost, što Ca-

13 *Zapisi*, u: Odabrana djela 7, Zora — GZH, Zagreb, 1976, 193.

14 Više o tomu J. –L. Marion, *Au lieu de soi. L'approche de Saint Augustin*, Press Universitaires de France, Paris, 2008, str. 344–349. Također I. Raguž, »Biti ljubljen ili ne biti ljubljen — to je pitanje? Jean–Luc Marion o Augustinu«, u: *Diacovensia* 1–2, 2008, str. 151–171.

15 »Znati je li neki čovjek slobodan iziskuje i znanje o tomu može li on imati gospodara. Posebna apsurdnost toga problema dolazi odatle što mu sam pojam, koji omogućuje problem slobode, istodobno oduzima cijeli njegov smisao. Jer, pred Bogom manje postoji problem slobode negoli problem zla. Alternativa je poznata: ili mi nismo slobodni i svemogućí je Bog odgovoran za zlo, ili smo mi slobodni i odgovorni, ali tada Bog nije svemoćan. (...) Ne mogu shvatiti što može biti sloboda koju bi mi pružilo neko više biće. Izgubio sam smisao za hijerarhiju.« (*Mit o Siziifu*, str. 52)

16 Vidi *Pad*, u: Odabrana djela 2, Zora — GZH, Zagreb, 1976, str. 123–129.

17 *Isto*, str. 146–147: »Izvan požude, žene su mi preko svakog očekivanja bile dosadne, a i ja sam očito bio njima dosadan. Nema više igre, nema više kazališta; nesumnjivo, postigao sam istinu. (...) Vidjet ćete onda da pravi razvrat oslobađa, jer ne stvara nikakve obveze. U njemu čovjek posjeduje jedino samoga sebe; on, dakle, ostaje omiljeno zanimanje velikih zaljubljenika u vlastitu osobu.«

mus priznaje kao svoj veliki problem, što ćemo kasnije pokazati. Kršćanska vjera pak promatra slobodu kao »darovanu slobodu«, kao slobodu koja se ostvaruje *od* drugoga, od Boga prema drugomu, za čovjeka i bližnjega. Bog ne ugrožava čovjekovu slobodu. Što mu se čovjek više otvara, postaje slobodniji. Bog ne može biti protiv slobode jer je on sam sloboda, jer se i njegov unutartrojtveni život događa kao odnošenje triju slobodnih božanskih osoba u ljubavi.¹⁸ Kao i u Trojstvu slobodnih božanskih osoba, tako i čovjekova sloboda u otvorenosti ljubavi za drugu slobodu postaje veća, a ne manja. U životu za drugoga i prihvaćanju obdarenosti od drugoga sloboda se otvara svojim većim mogućnostima, postaje u pravom smislu veća sloboda.

2. »Ja se ne bunim, dakle mi jesmo.«¹⁹

O pobunjenom čovjeku

Ideja apsurdna, kako smo pokazali, već u sebi uključuje pobunjenost. No s pobunjenošću se pojavljuje jedna nova misao, a to je osjećaj za zajedništvo, solidarnost, odnos prema drugomu. Kako Camus sam priznaje, ideja apsurdna više je individualno koncipirana: »To je prvi napredak što ga duh pobune vrši u mišljenju koje se isprva proželo apsurdnošću i prividnom jalovošću svijeta. A apsurdnom je doživljaju patnja individualna. Na osnovi poriva pobune, ona stječe svijest da je kolektivna, ona je avantura svih.«²⁰ To je razvidno u »Strancu«. Mersault nema ni s kim odnos, ništa ga ne zanima. Navest ćemo neke ključne vidove Camusova pobunjenoga čovjeka:

- a) Pobunjeni je čovjek osviješten, ne pomiruje se sa stvarnošću²¹, ali ne toliko zbog sebe samoga koliko zbog drugoga: »U pobuni čovjek se nadilazi u drugom i s toga gledišta ljudska je solidarnost metafizička.«²² To je potpuni angažman i predanost čovjeku. Pobuna zahtijeva nijekanje Boga kako bi se čovjek mogao potpuno posvetiti ljubavi prema drugomu: »Kako je ta ljubav ostala bez svog predmeta jer je negiran Bog, odlučuje se da se ona u ime nekog velikodušnog sudioništva prenese na čovjeka.«²³ Pobuna je

18 Više o tomu vidi u: I. Raguž, »Sloboda kao rez i milost. Trinitarna teologija slobode Hansa Ursa von Balthasara«, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 2, 2008, str. 99–104.

19 *Pobunjeni čovjek*, u: Odabrana djela 6, Zora — GZH, Zagreb, 1976, str. 25.

20 *Isto*.

21 Camus izvrsno primjećuje kao Nietzscheova ideja nadčovjeka, koji svemu kazuje »da«, ne uspijeva ostati do kraja vjerna pobuni. Pobuna se zaustavlja na fatalnosti. Premda francuski pisac ne optužuje Nietzschea za nacionalsocijalizam, ipak ideja »apsolutnoga 'da' vodi k univerzalizaciji zločina«. (Str. 82) U De Sadea pobuna je egoistična, u Dostojevskoga bez akcije, a u romantičara individualistička.

22 *Pobunjeni čovjek*, str. 20. »Moguće bi bilo tako dokazati da za ljudski duh mogu postojati samo dva moguća svemira, svemir svetog (ili da govorimo kršćanskim jezikom, svemir milosti) i svemir pobune.« (*Isto*, str. 24)

23 *Isto*, str. 22.

tako izričaj jedne »neobične ljubavi«, »zemaljske ljubavi«²⁴: »Tada je shvatljivo da pobuna ne može biti bez neke neobične ljubavi. Oni koji ne nalaze smirenje ni u Bogu ni u povijesti, osuđuju sebe da žive za one koji kao i oni ne mogu živjeti: za ponižene.«²⁵ Svatko je za pobunjenoga čovjeka vrijedan ljubavi. Nikoga se ne smije žrtvovati zbog budućnosti ili bilo koje druge ideje.

- b) Ideja pobune mogla bi sugerirati revoluciju, nasilje prema drugomu. Ali Camus se odlučno protivi toj zamisli. Pobuna se ne događa tako što se drugoga mrzi ili ponižava. Ona se događa u ime onih koji pate, koji su na rubu, a ne u ime mržnje prema drugomu: »Pobuna se, naprotiv, ograničava u svom načelu da odbije poniženje, a da ne zahtijeva za druge.«²⁶ »Čim se pobuna, zaboravivši svoje velikodušno podrijetlo, dade onečistiti mržnjom, ona niječe život, hrli u uništenje i daje priliku da ustane cerekava kohorta onim malih buntovnika, ropskoga sjemena, koji se danas nude na svim tržištima Europe bilo kakvom ropstvu. Ona više nije ni pobuna ni revolucija, nego osvetljivost i tiranija.«²⁷ Odatle je razumljiva Camusova kritika svih ideologija, i nacionalsocijalizma i komunizma. Zanimljivo je da Camus pod određenim vidom smatra komunizam mnogo opasnijim od nacionalsocijalizma. Veća opasnost se, prema njemu, krije u univerzalnosti. Dok je nacionalsocijalizam, pa tako i svaki rasizam, partikularan, komunizam je imao univerzalan zahtjev: cijeli ljudski rod podčiniti svojoj ideji.²⁸ I jedna i druga ideologija nude se kao konačno rješenje, igraju se Boga, a upravo se toga pobunjeni čovjek odriče: »Oni izabiru i time nam daju primjer, jedino pravilo koje je danas izvorno: naučiti živjeti i umrijeti i, da bi se bilo čovjek, odbiti da se bude Bog. U podne mišljenja pobunjenik tako odbija božanstvenost kako bi podijelio zajedničke borbe i zajedničku sudbinu.«²⁹
- c) Pobunjeni čovjek je čovjek Mediterana, onaj koji njeguje »sredozemnu misao«.³⁰ Camus u povijesti europske kulture vidi stalnu težnju za poviješću na štetu kulture. Kršćanstvo je posebno odgovorno za takvo stanje utoliko

24 *Odgovor Gabrielu Marcelu*, u: *Kronike*, Odabrana djela 8, Zora — GZH, Zagreb, 1976, str. 122.

25 *Pobunjeni čovjek*, str. 297.

26 *Isto*, str. 21.

27 *Isto*, str. 297.

28 »Začuden svojim pobjedama, Hitler je u najboljem slučaju od provincijskih izvora svojega pokreta skrenuo prema neodređenom snu o nekom Imperiju Nijemaca koji nije imao nikakve veze s univerzalnim carstvom. Ruski komunizam, naprotiv, po samim svojim izvorima otvoreno pretendira na svjetski imperij. (...) Ruski komunizam (...) preuzeo je odgovornost za metafizičku ambiciju, koju opisuje ova knjiga, da nakon smrti Boga izgradi državu napokon obogotvorena čovjeka. (...) Po prvi put u povijesti neka doktrina i pokret, oslonjeni na oružani imperij, stavljaju sebi za cilj konačnu revoluciju i zaključno ujedinjenje svijeta.« (*Isto*, str. 180–181)

29 *Isto*, str. 298.

30 O »sredozemnoj misli« u Camusa vidi S. Hasnaš, »Značaj mediteranskoga propitivanja humaniteta kod Alberta Camusa«, u: *Filozofska istraživanja* 3, 2007, str. 629–634.

što je stavilo naglasak na povijest, na gotičku protiv romaničke misli.³¹ Mediteran i njegovo podneblje čovjeka vraćaju prirodi, jedinstvu s njom, ne usmjeravaju ga protiv drugoga. Preko prirode on se osjeća sjedinjen i s drugim čovjekom. U tom smislu Camus tvrdi da je »grčkoga srca«³², jer je grčka misao njegovala ljubav prema prirodi (utjecaj Nietzschea).

Pobunjeni čovjek odaje zapravo srž cjelokupne Camusove misli, napose njegova zadnjeg dijela stvaralaštva. Pobunjeni je čovjek čovjek ljubavi prema čovjeku i zemlji, onkraj svih ideologija. Na tomu tragu Camus kritizira kršćanstvo kao religiju koja je čovjeka odvojila od svijeta. To se odnosi na kršćanski nauk, posebice na uskrsnuće, koje se olako pomiruje sa svijetom i pobunu čini nepotrebnom: »Postoji, razumije se, metafizička pobuna na početku kršćanstva, ali Kristovo uskrsnuće, najava njegova pobjedničkog došašća i kraljevstvo Božje tumačeno kao obećanja vječnog života, odgovori su koji čine pobunu nepotrebnom.«³³ Također, opasnost se krije i u kršćanskom pozivanju na križ. Prema Camusu, opasnost križa je oholost, hvalisanje dobrim djelima, milosrđe bez velikodušnosti: »Ali sada se previše ljudi vere na križ, samo da bi ih se vidjelo iz veće udaljenosti, pa čak i ako se zbog toga mora malo ugaziti onaj koji se tamo nalazi već tako dugo. Previše je ljudi odlučilo da se liši velikodušnosti da bi prakticirali milosrđe.«³⁴ No njegova kritika pogađa i samu Crkvu, Crkvu koja se izdvaja od bijede svijeta i postaje sutkinja bez milosrđa: »Ali shvatit ću Crkvu ozbiljno tek kada njezini duhovni vođe budu govorili jezikom svijui i kad budu sami proživljavali opasan i bijedan život kakav je život većine.«³⁵ »U ono vrijeme, oni su svoje katakombe smjestili ispod krova. Što ćete, podrumi su ovdje poplavljeni. Ali danas, umirite se, njihov Gospodin nije više na tavanu, niti u podrumu. Oni su ga popeli na sudačku stolicu, u tajnosti njihova srca, i sad oni udaraju čekićem, oni sude, oni sude u njegovo ime.«³⁶

31 *Pobunjeni čovjek*, str. 292. Također *isto*, str. 185sl. *Zapisi*, str. 279: »Počeci moderne ludosti. Kršćanstvo je odvratilo čovjeka od svijeta. Sveto ga na njega samoga i njegovu povijest. Komunistički je logični nastavak kršćanstva. To je povijest kršćana.« »Ako je kršćanstvo pesimistično u odnosu na čovjeka, optimistično je u odnosu na ljudsku sudbinu. Marksizam, pesimističan u odnosu na sudbinu, pesimističan prema ljudskoj prirodi, optimističan je prema toku povijesti (njegova proturječnost!). A ja ću reći da sam pesimist što se tiče ljudske sudbine, ali optimist što se tiče čovjeka.« (*Isto*, str. 276)

32 *Dva intervjua*, u: *Kronike*, str. 114. *Zapisi*, str. 326: »Ako se treba vratiti kršćanstvu da bi se izmaklo nihilizmu, bolje je nastaviti zalet i izmaknuti kršćanstvu u helenizmu.«

33 *Pobunjeni čovjek*, str. 24.

34 *Pad*, str. 153. U prvomu dijelu *Pada*, u liku odvjetnika–pokajnika Jean–Baptista Clamencea, pokazuje kako i činjenje dobra nije lišeno opasnosti, kako i ono nerijetko služi da bi se bilo »iznad« drugih (usp. *isto*, str. 104–105) Djelo *Pad* izvrsna je kritika društva, ali i stanja modernoga čovjeka, napose nesposobnoga za ljubav (*isto*, str. 146 sl): »Živio sam, dakle, bez ikakva kontinuiteta, osim onog ja–ja–ja, dan za danom. Dan za danom, žene, dan za danom vrlina ili porok, i dani prolaze kao psi, ali ja lično ostajem svakog dana postojano na mjestu.« (*Isto*, str. 118) O teološkim implikacijama toga djela vidi C. Marion, »Notre coeur aurait beau nous accuser«, u: *Communio* (franc. izdanje) 5, 2009, str. 49–66.

35 *Dva intervjua*, u: *Kronike*, str. 114.

36 *Pad*, str. 153–154.

Gledajući povijest Crkve i teologije, možemo reći da se Crkva često ukorjenjivala u ovaj svijet, da joj je često ponestajalo hodočasničkoga duha, duha supatnje sa svijetom i kritike svijeta, da je nažalost bolna istina ono što naš pisac piše: »Sretni kršćani. Sačuvali su milost za sebe, a nama su ostavili ljubav prema bližnjemu.«³⁷ Kršćanska vjera ne može ne biti pobunjenička spram nepravde svijeta, jedan veliki vrisak nepomirenosti s njegovim patnjama.³⁸ Camus svojom idejom pobunjenoga čovjeka na određen način opisuje i poslanje svakoga vjernika u svijetu, jer on mora također služiti »istini i slobodi«, umirati za njih, ali »bez mržnje«, i ne stavljati se u službu onih koji stvaraju povijest, nego »onih koji tu povijest doživljavaju«.³⁹ Suviše se i križ u kršćanstvu shvaćao kao mjesto suđenja i osude, a ne kao mjesto supatnje, milosrđa i ljubavi, do čega je Camusu posebno stalo. Također i njegova kritika europske povijesti i kršćanstva kao zaborava prirode i Mediterana danas je aktualnija nego ikad. Svakodnevne ekološke katastrofe svjedoče o tomu koliko modernomu čovjeku i dalje nedostaje ljubavi prema prirodi, koliko se ona i dalje sustavno uništava. Osim toga, današnji čovjek još uvijek nije imun od najrazličitijih pokušaja razdvajanja ljudi od zajedničke prirode, što se očituje u pokušaju da se jedna kultura proglasi nadmoćnom u odnosu na drugu, jedna rasa nad drugom rasom itd.

Ipak, ne možemo se složiti s Camusovom kritikom uskrsnuća. Vjera u uskrsnuće, čitamo li pažljivo Novi zavjet, nema nikakve veze s rezignacijom, nedjelovanjem ili gušenjem pobune. Upravo suprotno. Učenici i učenice tek s vjerom u Uskrsloga počinju radikalno djelovati, naviještati Božju riječ, podnose mučeništvo, prihvaćaju sukobe itd. Uskrsnuće je vrhunski događaj nade za ovaj svijet, i to stvaralačke nade koja ga mijenja. Kršćanstvo čini isto ono što Camus želi, jer se Bog u Isusu Kristu objavio kao patnički Bog, Bog supatnje, a što Camus možda (zbog krivice samih kršćana?) nije uspio prepoznati u kršćanskoj vjeri: »Smisao mog djela: toliko je ljudi lišeno milosti. Kako živjeti bez milosti? Treba se toga čvrsto prihvatiti i učiniti ono što kršćanstvo nije nikad učinilo: pozabaviti se prokletima.«⁴⁰ Vjerujemo da se kršćanstvo i prije, i danas bavi prokletima, i to upravo u svjetlu križa i uskrsnuća.

37 *Zapisi*, str. 309.

38 Tu misao posebno razvija njemački teolog J. B. Metz, *Memoria passionis. Provokativni spomen u pluralističkom društvu*, KS, Zagreb, 2009.

39 *Govori u Švedskoj*, u: Odabrana djela 5, Zora — GZH, Zagreb, 1976, str. 168, 170.

40 *Zapisi*, str. 253. *Naličje i lice*, u: Odabrana djela 1, Zora — GZH, Zagreb, 1976, str. 78: »Nema ljubavi prema životu bez očaja zbog svijeta.«

3. Može li čovjek biti svetcem, a da Boga i nema? To je danas jedini problem za koji znam.⁴¹

O ateističkoj i kršćanskoj ljubavi

Navedene riječi su riječi Tarrowa iz djela »Kuga«. Riječ je o romanu u kojemu su sažete gotovo sve misli Camusova književnog opusa. Doktor Bernard Rieux istovremeno je apsurdni i pobunjeni čovjek, čovjek očajja i čovjek ljubavi. U gradu zaraženom kugom Rieux djeluje, pomaže bolesnima, žrtvuje se za druge. Ne osuđuje ljude poput svećenika Panelouxa, nego pati s njima. On ne želi biti svetac, zapravo ne može biti svetac, ali želi biti vjeran zemlji i pomagati ljudima: »Ljudi koji se, ne mogavši biti svetci, a ne hotjevši priznati elementarno zlo, trude ipak i nastoje da budu liječnici.«⁴² Rieux ne ljubi svijet, i to svijet kao svijet u kojemu pate nedužni, u kojima se muče djeca: »Do posljednjega časa odbijati ću da ljubim svijet gdje djeca bivaju mučena.«⁴³ On je kritičan i spram pojma spasenja; ne kani spasiti svijet, nego ljudima donijeti zdravlje ovdje i sada na zemlji: »Spas čovjek prevelika je riječ za moj posao. Ja ne idem tako daleko. Mene zanima njegovo zdravlje, najprije njegovo zdravlje.«⁴⁴ Posebno je zanimljiv slučaj redovnika na samrtnoj postelji, svećenika Panelouxa. Camus navodi kako mu je Paneloux zahvalio što je bio uz njega, a redovnik mu odgovara: »Hvala — reče — no redovnici nemaju prijatelja; oni su sve stavili u Boga.«⁴⁵

Svećenik Paneloux primjer je onoga koji u času bolesti ne misli na zdravlje ljudi, ne suosjeća s njima, nego ih odmah osuđuje, budući da je za njega kuga nastala kao posljedica grijeha:

Da, došlo je vrijeme da se zamislimo. Vi ste držali da je dosta ako posjetite Boga nedjeljom, da biste ostale dane bili slobodni. Držali ste da ćete, kleknuvši jedan ili dva puta, naplatiti svoj grješni nehaj. Ali Bog nije mlakonja. Ti povremeni i rijetki dodiri nedostajahu njegovoj proždrljivoj nježnosti. Htio je da budete uza nj dulje vremena, tako vas on ljubi, to je njegov način, a to je i jedini način ljubavi. I zato je, pošto mu je dozlogrdilo čekanje, dao da vas posjeti ova pokora koja je posjetila sve gradove grijeha otkako je svijeta i vijeka. Sada znate da je to grijeh, kao što su to saznali Kajin i djeca njegova, oni prije potopa, oni u Sodomi i Gomori, faraon i Job, a tako i svi prokletnici. A poput njih gledajte i vi bića i stvari novim pogledom, otkako je ovaj grad zatvorio svoje zidine oko vas i kuge. Sada konačno znate da valja prijeći na bitno.⁴⁶

41 *Kuga*, Sysprint, Zagreb, 1997, str. 170. O teodicejskoj problematici »Kuge« vidi kratki osvrt K. Šimića »Književno–biblijski pristup teodicejskoj problematici«, u: *Bogoslovska smotra* 1, 2005, str. 45–49.

42 *Kuga*, str. 208.

43 *Isto*, str. 147.

44 *Isto*.

45 *Isto*, str. 156.

46 *Isto*, str. 67.

No kasnije i Paneloux, posjećujući bolesnike, mijenja svoje mišljenje. I njega posebno pogađa patnja djece. Više se ne poziva na gotova rješenja vjere, na spasenje, nego otkriva tamu i križ:

A nema na svijetu zaista važnije stvari nego je patnja djeteta; užas koji ta patnja izaziva i razlozi koje valja pronaći da bismo sve to objasnili. Inače nam Bog sve u životu olakšava, pa nije teško ni zaslužno vjerovati. Tu nas je, naprotiv, pritisnuo o zid. Tako se nadosmo pod zidom kuge, a svoju kršćansku korist moramo pronaći u njezinoj smrtonosnoj sjeni. (...) Tko uopće zna da li vječno trajanje neke radosti može izravnati i nadoknaditi trenutak ljudske boli? Onaj koji bi to ustvrdio ne bi svakako bio kršćanin, jer je njegov Spasitelj upoznao bol u svojim udovima i u duši. Ne, on će ostati podno zida, vjeran onom raspeću kojemu je simbol križ, ostat će licem u lice s patnjom djeteta.⁴⁷

Paneloux konačno počinje govoriti o ljubavi, a ne o osudi: »Braćo moja, (...) ljubiti Boga nije lako. Ta ljubav zahtijeva potpuno napuštanje sebe samoga i prezir vlastite osobe. Ali samo ona može izbrisati dječje patnje i dječju smrt, a bilo kako mu drago, jedino ta ljubav može je učiniti nužnom, jer je ne možemo shvatiti, a moramo je htjeti.«⁴⁸ Naposljetku Paneloux umire s križem u rukama: »Zatraži raspelo koje bijaše smješteno iznad uzglavlja, a kad ga je dobio, okrene se da bi ga promotrio. U bolnici nije otvorio usta. Prepuštao se liječenju poput kakve stvari, ali nije ispuštao raspelo iz ruku.«⁴⁹

I Rieux, Paneloux i Tarrou postaju osobe koje se ne mire sa svijetom, koje se još ne mogu priviknuti »gledati ljude koji umiru«⁵⁰, koje ne bježe od svijeta, nego u njemu nastoje na ljudski način širiti ljubav, pomagati bolesnima i hrabriti ih. Sva trojica, a u njima se krije i sam Camus, žele umrijeti ponajprije od ljubavi, a ne od ideje: »A sposobni ste da umrete za ideju, to je vidljivo i prostim okom. A meni je, dragi moj, dosta ljudi koji umiru za ideju. Ne vjerujem u heroizam; znam da je to lako, a iskusio sam da je to i ubitačno. Ja bih želio da ljudi žive i da umiru od onog što ljube.«⁵¹ Camus u tom smislu prihvaća i Krista upravo zbog toga što je bio čovjek patnje i supatnje, čovjek koji je htio ljubav:

On (Krist) vikao je svoju agoniju, i zato ga volim, prijatelju, njega, koji je umro, a da nije znao. (...) On nije toliko tražio, prijatelju moj. Htio je da ga vole, ništa više. Svaka-ko, ima ljudi koji ga vole, pa čak i među kršćanima. Ali se oni mogu prebrojati. On je to, uostalom, bio predvidio; imao je smisla za humor. Petar, vi znate, ona kukavica, Petar ga, dakle niječe. (...) A on pravi igru riječi: »Na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju.« Nije se moglo otići dalje u ironiji, zar ne mislite? (...) On je zaista kazao, on je dobro znao o čemu se radi. A zatim je otišao, zauvijek, i ostavio ih da sude i osuđuju, s praštanjem na usnama i presudom u srcu.⁵²

47 *Isto*, str. 150–151. »Ne treba slušati moraliste koji tvrde da valja pasti na koljena i sve napustiti. Nego treba koraknuti naprijed u tminu, malko naslijepo i kušati pri tom da činimo dobro. Što se tiče ostaloga, treba ostati pasivan i spremno prepustiti Božjoj volji sve, pa i smrt nevine dječice, ne tražeći lijeka ili objašnjenja tome zlu.« (*Isto*, str. 152–153)

48 *Isto*, str. 153.

49 *Isto*, str. 156.

50 *Isto*, str. 89.

51 *Isto*, str. 113.

52 *Pad*, str. 153–154.

S ovakvom interpretacijom čovjekova života i kršćanske vjere, kao predanosti bližnjemu, kao spremnosti da se umre od ljubavi, možemo se samo složiti. O čemu li drugom govori kršćanska vjera ako ne o Božjoj vjernosti zemlji? Nije li Bog u Isusu Kristu pokazao toliku ljubav prema svijetu, prema čovjeku, da je dao i svoga jedinorođenoga Sina? Camusova kritika kršćanstva i svake religije je opravdana, posebno tamo gdje postaje »kabinetska«, gdje se zaboravi Kristova zapovijed ljubavi: »Ljubi Gospodina svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim srcem svojim. To je najveća i prva zapovijed. Druga, ovoj slična: Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga. O tim dvjema zapovijedima visi sav Zakon i Proroci.« (Mt 22, 37–40) Paneloux upravo predstavlja kršćanina koji se udaljio od ovih dviju zapovijedi: »Paneloux je kabinetski čovjek koji živi među knjigama. Nije u dovoljnom broju vidio ljude kako umiru, pa govori u ime neke istine. No posljednji seoski župnik, koji se brine za svoju pastvu, a slušao je samrtnički hropac, mislit će poput mene. Nastojeći da pomogne, mjesto da kuša dokazati da je bijeda i nevolja nešto izvrsno.«⁵³ Imajući na umu ove i mnoge druge rečenice, mogli bismo gotovo reći da Camus promišlja teološki, zapravo zastupa teologiju križa. Križ je za njega mjesto čovjekova dostojanstva, ukoliko se na njemu čovjek očituje prvenstveno kao patnik, a ne kao grješnik.⁵⁴ Patnja prvenstveno zahtijeva djelovanje, ljubav, suosjećanje, a ne osudu, kako to često biva kad se čovjeka promatra isključivo pod vidom grijeha.

No ono o čemu Camus ne uspijeva misliti jest Bog na križu, a ne samo čovjek na križu. Za njega je Bog uvijek daleki Bog, Bog koji ne trpi, koji traži zajedništvo bez odnosa sa svijetom i njegovim patnjama. Odatle je razumljivo da Camus ustraje u tomu da vjera u Boga ugrožava predanost svijetu, ljubavi prema bližnjemu: »Kad bi vjerovao u Boga svemogućega, prestao bi liječiti ljude jer bi tu brigu njemu prepustio.« (...) »Budući da je poredak u svijetu reguliran smrću, bit će možda za Boga bolje da u njega ne vjerujemo i da se borimo svim silama protiv smrti, ne dižući pogleda prema nebu gdje on šuti.«⁵⁵ U Isusu Kristu Bog se upravo očituje drukčijim Bogom od onoga kako ga opisuje Camus. To je Bog koji daje život za čovjeka, za ovaj svijet, štoviše Bog koji se učinio u Kristu za nas »grijehom« i »prokletstvom« kako bi nas spasio:

»Njega koji ne okusi grijeha Bog za nas grijehom učini da mi budemo pravednost Božja u njemu« (2 Kor 5, 21); »Krist nas otkupi od prokletstva Zakona, postavši za nas prokletstvom — jer pisano je: Proklet je tko god visi na drvetu — da u Kristu Isusu na pogane dode blagoslov Abrahamov: da Obećanje, Duha, primimo po vjeri. (Gal 3, 13–

53 *Kuga*, str. 88: »Nanošenje patnje me dugo vremena ostavljalo ravnodušnim, treba priznati. Upravo me ljubav prosvjetlila po tom pitanju. Sada to više ne mogu podnositi. U nekom smislu bolje je ubiti nego nanositi patnju.« (*Dnevnic s putovanja*, Ceres, Gornja Jelenska, 2006, str. 68)

54 *Pad*, str. 151: »Vjerujte mi, religije se varaju od trenutka kada počnu govoriti o moralu i kada svečano objave zapovijedi. Nije potreban Bog da stvori krivnju i da kazni. Zato su dovoljni naši bližnji, potpomognuti od nas samih. Govorit ćete mi o posljednjem sudu. Dopustite da mi da se na to smjerno nasmijem. Ja ga očekujem čvrsto: upoznao sam ono najgore, a to je sudenje ljudi.«

55 *Kuga*, str. 88, 89.

14); »Ta on ni svojega Sina nije poštedio, nego ga je za sve nas predao! Kako nam onda s njime neće sve darovati?« (Rim 8, 32)

Stoga Camusova kritika ne pogađa samu kršćansku vjeru, nego samo njezine iskrivljene slike i pogrješne načine življenja.

U liku doktora Rieuxa Camus iskreno priznaje da i dalje ostaje pitanje može li se biti svetac, a da Boga nema. S teološkoga gledišta možemo slobodno reći da je doktor Rieux svetac u kršćanskom smislu, jer je on ostvario temeljni kršćanski zahtjev: »Zaista, kažem vam, što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste!« (Mt 25, 40) No mišljenja smo da vjera donosi »magis« čovjekova djelovanja u svijetu, odnosno da se svecem može više postajati ako se vjeruje u Boga Isusa Krista, i to na trostruki način: 1. Vjera u Boga omogućuje *veću ljubav* prema bližnjemu, jer je ona bezgranična i temelj cjelokupne zbilje, i kao takva omogućuje još snažnije djelovanje u svijetu. Jer ako ostaje otvoreno je li ljubav temelj cjelokupne zbilje ili nije, tada je i čovjekovo djelovanje ograničeno, izloženo besmislu nedjelovanja i rezignacije. 2. Vjera u uskrsloga Boga Isusa Krista omogućuje *veću nadu* za tolike nevine žrtve koje su nestale u bespuću ljudske povijesti. Tko tim žrtvama može jamčiti spasenje i univerzalnu pravdu ako ne sam Bog, Bog raspetoga i uskrsloga Isusa Krista! Stoga kršćani vjeruju i nadaju se za njih, za njihovo uskrsnuće i univerzalnu pravdu. Na taj način vjera u uskrsnuće, suprotno od Camusova promišljanja, omogućuje veću vjernost živima i mrtvima, *veću* patnju i supatnju s njima. 3. Naposljetku, vjera u Boga daruje *veću sreću* od Sizifove sreće. To je sreća već sada doživljenoga zajedništva s Bogom, zajedništva ljubavi prema njemu i ljubljenosti Bogom. To zajedništvo ljubavi omogućuje kako muku i patnju za ovaj svijet, tako i radost zajedništva s drugim osobama i cijelim stvorenjem. Ta radost uključuje sreću pohvale, divljenja i hvale ljepote stvorenja koje je djelo Božjih ruku.

At the Crossroads of Atheism and the Christian Faith

A Theological View of the Thought of Albert Camus

Ivica Raguž*

Summary

The article provides a brief theological view of the thought of Albert Camus on the occasion of the fiftieth anniversary of his death. Central to this reflection is Camus' atheism and his understanding of Christianity. The first section expounds the absurd thought from the aspect of freedom. The author points out the common points but also the differences between the Christian understanding of freedom and that of Camus. The second section of the article illustrates the »rebellious man« and the third, the man of love, that is the man involved in the world as Camus sees it. Again, great similarities to the Christian faith can be noted. Moreover, his reflections can assist Christians in uncovering that which they often seem to forget and which is the essence of faith itself: love for the world and one's neighbour, grace and empathy. However, his criticism of Christianity does not affect Christianity per se but rather the distorted image of Christianity. Camus himself does not perceive the profound meaning of other Christian truths and their positive implications for activity in the world and for the world: faith in God, the Resurrection.

Key words: Albert Camus, the absurd, freedom, rebellion, love, atheism, Christianity

* Doc. dr. sc. Ivica Raguž, The Catholic Theological Faculty in Đakovo, University Josip Juraj Strossmayer of Osijek. Address: Petra Preradovića 17, p. p. 54, 31 400 Đakovo, Croatia.
E-mail: ivica.raguz@os.htnet.hr